

SUMMARY

Considering the Issue of "Diminutives" and their Reflection in Lexicography

The article contains short word formation and lexical-semantic analysis of modification substantive derivatives that are traditionally defined in linguistics as *diminutives*. On the grounds of word formation paraphrases applied in the analysis that unveil derivatives' deep semantic structure, we suggest distinguishing two individual categories: *absolute diminutives (deminutiva)* and *expressives*. We could conclude that when using the absolute diminutives for expressing subjective evaluation in the communication process, they participate as ready lexical units whose meaning totally lacks the categorical feature *diminutiveness*. The observation of both categories' derivatives formation and behaviour shows that their word formation distinguishing and lexical differences in semantics of predicates represented by the suffixal formants as well as their speech use matter when it comes to the manners being applied for reflecting these categories in lexicographic (mainly single-language) practice – as headline words, definition and qualification.

IVANA BOZDĚCHOVÁ

Univerzita Karlova, Česká republika, Praha, bozdiAff@ff.cuni.cz

K potenciálu tvoření deminutiv v současné češtině (na materiálu běžné mluvy mládeže)

Příspěvek se věnuje zastoupení a fungování slovtvorných deminutiv (převážně nominálních) v příznakovém lexiku korespondence mladých lidí přelomu 20. a 21. století. Analyzovaný materiál je excerpován ze slovníku *Slova v soukromých dopisech. Lexikografická sonda* (Hladká, Z. – Martincová, O., Brno 2012), který obsahuje 800 hesel a je založen na sto ručně psaných soukromých dopisech pisatelů do 30 let. Deminutiva jsou analyzována z hlediska slovtvorné utvářenosti a pragmatické, stylové, příp. lexikálně-sémantické funkce v textu. Vzhledem k tomu, že jde o soukromou komunikaci a o příznakové lexikální prostředky, bývají deminutiva formálně rozmanitá a osobitá, zřetelně u nich vyvstává vyjadřování především citového, hodnotícího a volního postoje pisatelů (viz pragmatická deminutiva *albičko, brigádička, čajik, dopisek, jídélko*). V návaznosti na četná zpracování českých deminutiv v dosavadní odborné lingvistické literatuře se příspěvek pokouší přispět mapováním dílčího jazykového úzu pomocí korpusových zdrojů (korpus ručně psané korespondence: <http://ucnk.ff.cuni.cz>) k této stále aktuální slovtvorné tematice.

The paper deals with occurrence and functions of diminutives (mainly nominal) in the vocabulary of young people from the turn of the 20th and 21st centuries. The analysed material is excerpted from the dictionary *Slova v soukromých dopisech. Lexikografická sonda* (Hladká, Z. – Martincová, O., Brno 2012), obtaining 800 entries and based on hundred of hand-written private letters by people up to the age of 30 years. Diminutives are analysed as for their word-formation structure and pragmatic, stylistic and lexical functions in the text. With respect to the fact that this is private correspondence and marked lexical items, diminutives show variability and obvious expression of emotional and evaluative attitudes of writers (there is a number of pragmatic diminutives such as *albičko, brigádička, čajik, dopisek, jídélko*). Following linguistic works on Czech diminutives, the paper aims at covering a particular language sphere by means of language corpora (KSK-dopisy; <http://ucnk.ff.cuni.cz>).

Klíčová slova: deminutivum, korespondence, lexém, slovtvorba, pragmatika

Key words: diminutive, correspondence, lexeme, word-formation, pragmatic

Motto: Čeština má mnoho zdobnělin, a bývají cizincům nápadné – ať už svou hojností, ať – některé – svou povahou. A opravdu: slova jako *kafíčko, mlíčko, polívčička, pivičko, bifteček, párečky, rohlíčky, koláčky, knedlíčky, nudličky, pošušňáňko, gulášek, paprička, kolínko* (to jedlé!), *jitrničky, pohodličko, do nebička – do peklička, pámbíček, božíňku* vymezují český život od toho drahého bříška až po samého pánaboha velmi pozoruhodným růženečkem zdobnělin a zdobnělineček. Jak značné možnosti zde čeština má, ukazuje dobře slovo jako *velebniček*, k němuž v jazykové praxi není vůbec nijakého základu *velebník*: nu, zdobnit velebnost, toť opravdu již výkon.

(Pavel Eisner: Chrám i tvrz: kniha o češtině. 2. vyd. Praha: NLN, 1992: 78)

1 Úvod

Nejen (v mottu zmíněném) velkým množstvím slovtvorných deminutiv vynořuje se česká slovní zásoba, ale bohaté, rozmanité a stále živé a aktuální jsou také jejich funkce a hodnoty v současné komunikaci. Česká lingvistika věnuje deminutivům značnou pozornost (pro ilustraci viz výběr bibliografie v závěru). Pro tento příspěvek jsme zvolili specifický typ komunikace: příznakovou slovní zásobu korespondence mladých lidí přelomu 20. a 21. století. Analyzovaný materiál pochází z korpusu soukromé korespondence¹ obsahujícího 2000 ručně psaných dopisů, 1000 e-mailů od 3000 pisatelů a 2000 SMS (souborně byl publikován v práci Zdeňky Hladké a kol.: *Čeština v současné soukromé korespondenci. Dopisy, e-mail, SMS*. 2005); využit byl dále slovník Zdeňky Hladké a Olgy Martinčové: *Slova v soukromých dopisech. Lexikografická sonda* (Brno 2012, 138 s.), který obsahuje 800 hesel a zakládá se na sto ručně psaných soukromých dopisech pisatelů do 30 let. Deminutiva analyzujeme z hlediska slovtvorné utvářenosti a jejich pragmatické, lexikálně-sémantické a stylové funkce v textu.²

2 VYMEZENÍ A SLOVTVORNÉ TYPY DEMINUTIV

Deminutiva neboli zdobnělé názvy představují jednu z nejdůležitějších modifikačních slovtvorných kategorií – význam základových slov je v nich modifikován kvantitativně, často zároveň i emocionálně (zpravidla kladně). Připomeňme úvodem Dokulilovo vymezení (Dokulil 1962: 46): »Onomaziologická kategorie deminutivnosti je založena na tom, že k danému pojmu

připojujeme doplňující znak deminutivnosti. Tento deminutivní znak je svou povahou složitý: může být jen kvantitativní, záležející v pojetí předmětu jako malého, menšího (relativně), než je obvyklá velikost předmětů toho druhu (*stůl – stolek*) – v tom případě zůstává v oblasti nociónálního jazyka – nebo jen kvalitativní, v tom případě je vždy emocionální, a to buď meliorativní, appreciativní (*matka – matička, chléb – chlebiček*) nebo pejorativní, depreciativní (*děd – dědek, spisovatel – spisovátylek*) – anebo kvantitativní i kvalitativní zároveň (*děvče – děvčátko, ruka – ručička, ručinka*).« Obdobně vymezuje deminutiva Neščímenková (Neščímenková 1980: 13–14) – deminutivnost chápe jako subkategorii kvalitativně-quantitativního hodnocení.

Za základní význam deminutiv se obecně považuje nenoremní dimenze ve srovnání s normou zmenšená (Rusínová: 1997). Vedle základního modifikačního významového rysu menšího rozměru (deminuce) nebo spolu s ním deminutiva mívají pragmatický rys hodnocení – především a nejčastěji příznak citového zabarvení.³ V současné komunikaci hodnotící rys u deminutivních forem často převládá nad rysem malosti.

Menší rozměr však představuje jen jeden aspekt deminutivnosti – lze o ní mluvit pouze se zřetelem k formě, tedy ve smyslu slovtvorném. Slovtvorná deminutiva se tvoří derivací – deminutivní sufixy v nich plní funkci klasifikační (vztahují pojmenovaný pojem k pojmové kategorii substantiv – deminutivně pojatý pojem zůstává uvnitř výchozího pojmu, má pouze zvláštní znak navíc) a funkci kvantitativně-kvalitativního hodnocení (Neščímenková 1980: 15: funkce sémantického modifikátora konkretizujícího význam odvozovacího základu). Deminutiva se v praxi tvoří především od názvů konkrétních věcí, zvířat, osob, méně od názvů abstrakt; většinou se netvoří od názvů s lexikálním významem, který odporuje deminuci nebo nemotivuje k emocionalizaci.

Tvoření deminutiv v češtině je stabilně velmi produktivní, včetně slov nových a přejatých. Je charakterizováno vysokým stupněm gramatikalizace, která se projevuje v unifikaci slovtvorných prostředků (ve smyslu dominance sufixů s příznakem *-K-*: *-ek, -ík, -ka, -ko*) a hromadností tvoření (Doležel 1967: 495). Deminutiva se zakládají na základových slovech téhož gramatického rodu – v češtině se nejčastěji tvoří od maskulin (většinou s výjimkou apelativ typu *předseda, soudce*), nejméně od neuter. Po formální stránce jsou vedle unifikace sufixů pro češtinu typické hláskové alternace, především (fakultativní) dloužení vokálu základu (*hrad – hrádek, komora – komůrka, břicho – bříško*)

¹ Tento korpus ručně psané korespondence je součástí Českého národního korpusu: KSK-dopisy; <http://ucnk.ff.cuni.cz>.

² O deminutivech v těchto soukromých dopisech viz též Hladká 2014.

³ Podobně viz např. Encyklopedický slovník češtiny 2002: 283: Názvy zdobnělé vznikají modifikací významu substantiv příznakem menšího rozměru (deminuci), z něhož se odvozují pragmatické významy kladného nebo záporného hodnocení.

nebo (determinované) alternace koncové souhlásky základu (*arch – aršík, kniha – knížka, pero – peříčko*).

Deminutiva se rozlišují a) podle formy na primární a sekundární, b) podle funkce na deminutiva prvního a druhého stupně; mezi formální a funkční stránkou deminutiv bývá shoda, rozcházejí se nejčastěji u neuter (sekundární deminutiva ve funkci deminutiv 1. stupně: *políčko, městečko*). Mezi základní deminutivní sufixy primární (jednoduché) a sekundární (složené, rozšířené) patří⁴:

M:	<i>-ek, -ík, -ec</i>	<i>-eček, -iček, -ánek, -ének, -ínek</i>
F:	<i>-(eli)ka, -ice</i>	<i>-ečka, -ička, -(elě)nka, -ínka, -unka, -uška-ouška</i> <i>-čička, -čenka-činka, -enečka-inečka, -ulinka-ulinka</i>
N:	<i>-ko, -átka, -ce</i>	<i>-(e)čko, -ičko, -(elě)nko, -ínko, -átečko</i>

V dnešní češtině prakticky už jen pět z primárních deminutivních sufixů má pouze znak deminutivnosti: *-ek (chloupek), -ík (psík), -ka (rostlinka) a -kol-átka (zrnko; koťátko)*. Pomocí složených sufixů se obvykle deminutivní význam zesiluje (*keříček, rybička, slovíčko*).

Deminutiva (s modifikačním kvalitativním významem) se hojně používají zejména v běžné řeči, v uměleckých textech (v poezii, lidových písních, dětských říkankách) nebo v komunikaci s dětmi a v soukromí, rodině (kde mívají mazlivý až lichotný ráz). Fungují také jako jeden z prostředků intenzifikace, a to především v mluvených projevech, v projevech s převládající funkcí ovlivňovací a přesvědčovací nebo ve spojení s vyjádřením emocí. Zpravidla se nepoužívají v textech s převážně informačními cíli. Deminutivní forma se někdy také využívá k pojmenovacím účelům (např. v terminologii), příp. se dokonce lexikalizuje.⁵

3 DEMINUTIVA V TEXTECH SOUKROMÉ KORESPONDENCE

Námi analyzovaná deminutiva pocházejí ze soukromé korespondence mladých lidí (z čistě osobních dopisů z let 1997–2003 a ze soukromých emailů a SMS zpráv), která představuje specifický a jazykovými prostředky pestrý typ

⁴ O jednotlivých deminutivních sufixech a jejich distribuci viz blíže např. Šlosar 2003: 125–128.

⁵ O lexikalizaci viz např. Čechová – Krěmová – Minářová: 2007; Neščímenková: 1980; blíže také Štícha 1978. Jak autor mj. konstatuje, deminutivní formy s platností modifikační a deminutivní formy s platností pojmenovací jednotky lze ze synchronního hlediska považovat za dvě komunikativní funkce jazykové formy, která měla z diachronního hlediska funkci jedinou.

komunikace. Především se (vedle značně osobitých a diferencovaných podob hláskoslovných, tvaroslovných i pravopisných) vyznačuje příznakovou slovní zásobou⁶, tedy např. nespisovnými prostředky typickými pro tzv. běžnou mluvu. Osobitost, nápaditost, ba i originalita se projevuje v některých případech i při tvoření a užívání deminutiv. Naprostá většina z nich (což platí obecně ve slovní zásobě) jsou substantiva; v excerpovaném materiálu se vyskytuje i několik adjektiv (*-oučký: roztomiloučký, růžovoučký, slad'oučký, smradlavoučký, žluťoučký, zmateňoučký; -ounký: hezounký, kraťounký; kratilinký, malinečičký, malilinkatý, nemocinkatý*) a citoslovci (expresivní pozdravy *ahojky, čauky, nazdárek, nazdarky, sbohemky*). V dalším výkladu se tedy budeme věnovat pouze substantivním deminutivům, a to apelativním; hojně a rozmanitě deminutivní podoby vlastních jmen (převažují osobní) ponecháváme vzhledem k povaze a funkci proprií stranou. Zahrnuli jsme deminutiva formou a/nebo funkcí příznaková (neuzuální, pro soukromou komunikaci specifická); excerpovali jsme je z výše citovaného slovníku a korpusové databáze soukromých dopisů. Ze 153 excerpovaných deminutiv jich 41 není dosud zaznamenáno, nejsou lexikograficky zaznamenána ve výkladových slovnících, příp. v databázi neologismů Neomat.

Slovnědruhové zastoupení deminutiv, repertoár slovtvorných sufixů a jejich distribuce i formální procesy tvoření včetně hláskových alternací se u deminutiv ze soukromé korespondence v podstatě shoduje s tvořením ve (spisovné, neutrální) slovní zásobě. Poměr deminutivních názvů pro účely našeho rozboru analyzovaných v celkovém počtu 153 je podle gramatického rodu 68 M : 29 F : 12 N. Z tohoto počtu je 87 deminutiv utvořeno primárními sufixy (46 M : 29 F : 12 N) a 66 deminutiv sekundárními sufixy (22 M : 23 F : 21 N). Tato jednoduchá statistika zhruba potvrzuje (výše naznačené) tendence při tvoření českých deminutiv obecně, dokazuje modelovost jejich tvoření i unifikaci slovtvorných prostředků.

Mezi příznakovými názvy se vyskytly okazionalismy s analogickou deminutivní strukturou utvořené pro příslušnou sémantiku nápodobou deminutiv a bez (doloženého, existujícího) výchozího substantiva: *adresníček* (malý adresář, *adresník) nebo expresivní názvy *žrádelníček, chudánek, luartásek, dlouhodobáček*. Jejich deminutivnost tedy vyplývá z analogie a kontextu užití:

Budem možná i v pastáku, v pomocné škole a v hafo jinech ústavech. Taky v kojeňáku. Asi si mě dokážete těžko představit, jak pracuju se starouškama, ale jsou správní. A

⁶ Příznakovost se zakládá na příslušnosti slov k některému z útvarů národního jazyka, k typu komunikace a k jednotlivým stylům a stylovým vrstvám, na vyjádření citového, hodnotícího a volního postoje mluvčího, využívány jsou i výrazy zastaralé a zastarávající, dobové a příznakové frekvenčně.

děsně mě to baví. Za půl hodky valím za svým dlouhodobáčkem (dlouhodobý případ – dítě postižené, romské dítě, problémové dítě). Já mám 20-ti letého kluka, slepého, postiženého. Je hrozně hodnej, ale je to s ním těžký. Nemá oči a bydlí u babičky.

Od deminutiv v běžné slovní zásobě se příznaková deminutiva v soukromých dopisech liší některými lexikálně-sémantickými, pragmatickými a stylovými aspekty; proto se na ně zaměříme. Pro objasnění a ilustraci jejich zvláštností prezentujeme deminutiva v minimálním kontextu, podle potřeby uvádíme či zohledňujeme i základní sociolingvisticky relevantní údaje o pisatelích a adresátech.

3.1 Onomaziologické aspekty a sémantika deminutiv

Deminutivy se v soukromé korespondenci pojmenovává poměrně široký významový okruh denotátů, viz příklady v přehledu (v tematických skupinách řazeny abecedně a podle gramatického rodu):

ČLOVĚK: *blbeček, boreček, bratříček, čecháček, človiček, dlouhodobáček, haluzáček, chudáček, chudánek, klouček, lidičkové, luartásek, mazlíček, staroušek, stařík, strýček, synek, šmoulíček, šňupáček, tatineček, zmeteček; dívěnka, dušička, kamarádečka, mamka, mrška, nymfička, osůbka, podnájemníčka, potvůrka, stařenka, zrudka; děcka, děťátko, dítko, miminko, zlatičko*

TĚLO (část): *čumáček, ksichtíček, mozeček; nožičky, zadnička; břicho, čelíčko, ouško, srdíčko, zádlíčka*

ŽIVÁ BYTOST: *brouček, králíček, hnojníček, chrobáček, kozlíček, lemureček, mazlíček, oslík, páteříček, pejsánek, pejsek, potemníček; kočička, ponravička, žirafička; housátko, zvířátko*

PŘEDMĚT (výtvar – umělecký, verbální aj., výrobek, nástroj, požívatina, plody): *adresníček, čajík, časopisek, dáreček, dopiseček, dopisek, džemík, fiátek, filmeček, imejlíček, inzerátek, mobilek, motoráček, obrázeček, padáček, plyšáček, polštářek, žrádelníček; botka, broskvička, brožurka, cigaretka, čepička, čokoládička, čokoládka, flašička, fotečka, chujovinky, jahůdka, kudlička, kytárka, lodička, petržilka (petržel), postýlka, povičečička, složečka; albičko, autičko, bravíčko, jablíčko, jídelko, pivko, psaníčko*

ABSTRAKTUM (stav, úkon, děj): *hlásek, klídek, křížiček (znamení kříže na čele), státeček, řádeček; drobnůstka, hodinka, hoďka, chemijka, chvílička, náladička, pohoděnka, pohodička, pusinečka, pusinka (= políbek), specialítka; lehárko, písmenko, počasičko, pohlazeníčko, pozdraveníčko, přáníčko, štěstíčko, zdravíčko; narozeninky*

UDÁLOST (společenská, přírodní jev): *koncertík, ohník, snížek, turnájek; brigádička, oslavička; bahýnko, sluníčko*

MÍSTO: *hampejzíček, krámeček, krámek, pokojíček, zámeček; mýtinka, šatnička, vesnička, vinárnička; nebičko, okýnko, seničko, údolíčko*

Poměrně běžné, ba hojné je v soukromé korespondenci nepřímé pojmenování – symbolika a metaforičnost se využívá i u deminutiv. Oblíbená je např. záměna názvů osob s názvy jiných bytostí nebo synekdochické užití názvů částí těla. Kladný emocionální vztah k (blízké) osobě se vyjadřuje zejména deminutivními podobami pro oslovování domácích mazlíčků – odtud jejich až mazlivý přídech.

V následujícím příkladu je metafora víceméně ustálená:

Pochybování zmizí až si přiznáš, že víš. A ty víš. Pochybování je mysl – mysl je mozek. Mozek je tělo a tělo je pomíjivé. Duch je vědění. Nestylizuj se do toho, čím nechceš být. Ve čtvrtek jsi měl v očích vyplašeného králíčka – částečně za to můžu – omlouvám se ti. Váš názor na vztah dvou žen nesdílím. Poznala jsem že na tom doplňování se jing a jang energii opravdu něco je. Příroda to zařídila – tak jak to zařídila, protože asi věděla co dělá. (dívka hochovi 15–30 let, kamarádi)

Ustálený je také hanlivý a posměšný deminutivní název příslušníků českého národa:

K superfilmu Dědictví. To, že se říká, že ho čechácci nepochopili je možná pravda, ale já mezi ně nepatřím. Jenom je škoda, že nemáme video – už bych ho měl nahranej. Některý fráze z toho filmu jsou prostě nesmrtelný a když je slyším, tak umírám smichy (hoch dívky 15–30 let, kamarádi)

Přenesený, ironický význam základového slova se může v deminutivu zachovat a deminucí zesílit:

Ráno bylo tak moc krásně a teď to vypadá na bouřku a to chceme jít odpoledne na Půlčinské skály a přespat tam – tak teda nevím. Jsem úplně moc unavená, mám hlad a chce se mi spát. Co ty a ten tvůj boreček? Já teda nic moc, teda spíš nic. V dobním táboře je sice @ (Tomáš), ale co s ním? Už nic. Jednou večer jsme tak s ním popijeli ferneta – prostě párty. (2 dívky 15–30 let, kamarádky)

Oblíbeným prostředkem vyjádření exprese je jazykový humor – u názvu žrádelníček je pozadím konkurence (synonymie) zhrubělého obecněčeského pojmenování žrát, žrádlo a neutrálního jíst, jídlo. Vědomá záměna participantů obou dějů (zvíře – člověk) je v dopisu dále využita a rozvedena jako stylizační princip:

Vedoucí vymysleli úplnou senzaci: Žrádelníček Tak například: Zítra k večeři bude koupel čachtické paní a jugoslávské šišky (rajská a dalmatské čufty) Dnes byl k obědu placatý odpeřenec (řízek s brambory). Vše je zakončeno slavnostním Nechte si chrochtat (čvachtat).

Deminutiva s kvantifikující funkcí jsou (formálně) převážně deminutivy prvního stupně; u feminin a neuter se tvoří i pomocí sekundárních sufixů a bývají expresivní (*broskvička, chvílička, kočička, kudlička, nymfička, ponravička; autičko, čeličko, jablíčko, psaníčko, sluničko, údolíčko, zvířátko*). Sekundární sufixy slouží k vyjádření druhého stupně deminuce především u názvů předmětů a osob, vesměs také (byť v různé míře) expresivních – jsou to hlavně maskulina: *blbeček, bratříček, dáreček, dopiseček, filmeček, krámeček, lemureček, mazlíček, obrázeček, státeček, šmouliček, tatiček; imejlíček pokojíček, kozlíček, křížiček, ksichtiček, strýčinek*; méně často feminina: *pusinečka, pusinka, čokoládíčka, lodička, nožička, povídečička, vesnička, žirafička*. U ostatních, zejména abstraktních názvů se vedle zdrobňovací funkce (tj. vyjádření např. malého významu něčeho) projevují různé (aktualizované) funkce pragmatické (široká škála hodnocení, emocí, především kladných) a stylizační (textové – např. gradace a ironizace); tyto funkce vystupují často jako dominantní (deminuce ustupuje do pozadí). Viz např. v dopisu babičky vnučce – zejména deminutivum od abstraktního názvu působí lichotivým až mazlivým dojmem:

*a chci aby to vychládlo a já to mohla zabalit a večer dát tatínkovi. Petruško dávej na sebe pozor a nikomu nevěř ať Tě nikdo neukrade. Nepřepínej se ať Tě nebolí hlava a chod' brzo spávat. Zatím končím, libám Tě na čeličko, taky Ti dělám křížiček na čeličko Zatím Ahoj **babička**.*

3.2 Pragmatika deminutiv

Soukromá korespondence představuje neformální, často intimní typ komunikace oscilující mezi psaností a mluveností a vyznačující se zákonitostmi epistolárního žánru. Z toho pramení nebo s tím souvisí značná potřeba pisatelů vyjadřovat v dopisech vlastní citové, hodnotící a volní postoje. V rovině slovní zásoby se to projevuje užíváním příznakových pojmenování (zejména s rysem expresivity, emocionality nebo evaluace); poměrně velký podíl mezi nimi mají pragmatická deminutiva.

V dopisech bývají tradičně hojně užívána pragmatická deminutiva zejména při oslovení – jejich repertoár, motivace, výběr mohou být značně individuální a naznačují stupeň důvěrnosti mezi pisatelem a adresátem (příp. jinou osobou). Jak konstatuje Hladká 2014, bohatost deminutiv v úvodu dopisu souvisí s tím, že právě v úvodu se výrazně prolíná snaha pisatele navázat a udržet pozitivní vztah s komunikačním partnerem, projevit city, zaujmout. Kumulací takových deminutiv a jejich formální nápadností se stupeň důvěrnosti ještě zvyšuje:

*jediná škodovka v Anglii a my jí vběhneme do cesty – to se může stát jen mně). Viš, že tě miluji a proto tě miluji a ještě jednou a znova a ještě dvakrát navrch. Miluji tě Simonko moje, **pusinko, čumáčku, šňupáčku, kočičko**. Bav se fajn Tvůj Pepiček (budoucí podnikatel, který Tě pořád miluje) (muž SŠ, 15–30 let, ženě SŠ 15–30 let)*

Deminutivní oslovení může předznamenat záměrnou volbu deminutiv v textu dopisu i v jeho závěru jako kompoziční princip reflektující emoce, rozpoložení nebo postoj pisatele k obsahu. Účinek je zde zesílen gramatickou podobou deminutiva – tvar *lidičkové* je silně příznakový a řídký, deminutivum navozuje až mazlivý příděch.

*Praha, Nový rok Ahoj **lidičkové**, Moc se omlouváme, že si budete muset škrtat ve svých **adresničcích**, ale my jsme tomu naopak velice rádi, že nám bylo dopřáno zvětšit svůj životní prostor o pár m2. Koloděje jsou **vesnička**, kde bydlel obr Koloděj (tak je to tu trochu podupané), opravovala se tu kdysi kola od vozů no a dnes je tu pneuservis Peppy@. Taky tu máme kostel, faru, hřbitov a vládní **zámeček**. Anežce bude za chvíli rok a určitě Vás ráda uvidí, pak si Vás oblíže a bude se Vám smát přesně tak jak to dělá celé dny nám. Tak přijedte @ Ahoj Leni, Luky by ti chtěl strašně moc napsat dopis, ale teď máme nějak hodně běhání po úřadech a nestíhá. Tak raději píšu pár řádek já, aby tě naše novoroční přání lásky, **šťěstíčka** a **zdravíčka** zastihlo alespoň před Velikonocemi. Měj se kytičkově, **Majka** (žena, VŠ, 15–30 let ženě SŠ 15–30 let)*

Pouhá deminuce bývá v soukromých dopisech často východiskem pro významovou intenzifikaci. Jejím častým typem (a to i v běžném dorozumívání) je spojení *ani* + deminutivum v záporné větě ke zdůraznění platnosti obsahu záporného predikátu na obsah deminutiva v celém rozsahu:

*Tak a už Ti slibuju, že o Jirkov nenapišu ani **řádeček** (to platí jen pro tenhle dopis), jinak se o něm budu snažit nemluvit. Ale jak se znám, tak to poruším, protože jsem v poslední době strašně ukecaná. (dvě dívky SŠ, 15–30 let, kamarádky)*

K modifikaci deminutivního významu dochází pod vlivem bezprostředního kontextu a vůle pisatele, jeho postojů, citového zaujetí ke sdělovanému obsahu. Tak se např. v okazionální tvorbě vlastních deminutiv v následujícím dopisu odráží vztah pisatelky (studentky) k jednotlivým učebním předmětům:

*umím ryby (sladkovodno), ptáky, už se pracuje na motýlech (to je k praktické zkoušce na pajduhu) ještě zbývají brouci, savci, vyhynulý zviřata, obratlovci ..., kytičky, tráva, stromečky, nerosty a horniny ... Dál dělám na přeskáčku **chemijku, biolku**, fyziku, jak kdy mám na co chuť.*

Podobně se v následujících čtyřech dopisech aktuálně modifikuje význam expresivního deminutiva *osůbka* na škále: konstatování/uznání – sympatie – obdiv – zalíbení/zamilovanost (všechny dopisy jsou adresovány ženě, v prvním případě je pisatelem žena, v ostatních muž; poslední dopis je stylizován poeticky):

Ty už máš taky asi dětiček plné zuby, ale třeba ne, věřím, že jsi v pohodě. Ty jsi přece silná, vyrovnaná osůbka. Držim ti pěsti.

Chodíme se bavit s kamarádama, protože nám nic jiného nezbyvá. No schází mě tu nějaká milá osůbka jako jsi Ty – doufám že tě po prázdninách někdy uvidím, protože tenhle školní rok nám to moc nevyšlo. Teď dostávám náladu někam vyrazit, dostávám dobrou náladu, poslouchám tu fajn muziku a odpočívám ve svém vlastním pokoji ve kterém jsem jen já a počítač.

Jen spěch, stres, spěch, stres a zase spěch! A co teprve dopisy. A tak se stalo, co se stát nemělo. Já za ty dva měsíce úplně zapomněl, že tam někde dole v nespoutané metropoli Jižní Moravy žije osůbka, kterou skrytě obdivuji (P. S. To byl kompliment) a strávil jsem s ní úplně báječnou a vzrušující táborovou noc (wow). A tak by bylo velmi nemilé, kdyby na počátku listopadu do Ostravy přijela a na mne silně zanevřela

zaznělo, že Vás mám dosti rád). Neb jest tomu tak, a to nedlouho od prvopočátku našeho setkání a již při povídce o provázcích visících daleko od sebe (nám – odpusťte ten plurál – stále tolik podobných) shledal jsem ve Vás osůbku neobyčejnou, s níž bylo mi vždy příjemno a mílo vidat se, rozprávět (a dokonce i nerozumět si). Ale však já pošetilý, jak mohl jsem nabyt dojmu, že z celého mého ustrojení byla jste to pochopila, že tedy slov netřeba,

Na principu jazykové hry se zoologickými názvy s deminutivní formou (nebo jim podobnými) je nápaditě stylizován dopis dívky kamarádce. Lexikalizovaný a specializovaný význam deminutiv (některá mají terminologickou platnost) je konfrontován s expresivním oslovením osoby a vyvolává různé asociace – vesměs kladné, emocionální či humorné.

Hej, už jsi někdy uvažovala na tím divným oslovením »Broučku«? No, tak si tedy třeba představ: Óda pro milovanou bytost (ze by pro Jirku?) Ty můj malý broučku roztomilý kloučeku ty můj sladký tesaříčku černoskvřnný kovaříčku rozesmátý hrobaříku kozlíčku dazule (co to bylo minule?) světluško menší potemníčku moučný zlatohlávků Goliáši (jak mě tvoje matka snáší?) mandelinko bramborová (sejdeme se zítra znova?) chrobáčku, hnojníčku (půjdeš ven chvíličku?) ponravičko moje cos vylezla z hnoje páteříčku sněhový (nikdo se nic nedoví!) pestrokrovečnicku (zítra na seníku!) květopase jabloňový (jak to seno pěkně voní?) vrbounku posvátný (ať je náš den památný!) Ahoj luarťásku! Právě máme matiku. Je to neskutečná zábava! Celá má duše se chvěje rozkoší z intenzivní práce.

A konečně podobně jako v běžné řeči se i v soukromé korespondenci užívá deminutiv také k vyjádření libosti a pocitu uspokojení, a to z požitků hmotných i abstraktních:

Ptáš se na zprávy z Přerova a okolí? Naši byli překvapeni, ale rádi. A jedna slečna byla překvapena a ... jak říká T. Cruise v »Topgun« na poprvé nic moc!! Takže si nyní užívám svobody. Mimochodem, nebyla by cigaretka??? Víc Ti napíšu, spíš řeknu až se uvidíme. Celkem to bylo zajímavé (myslím s tou slečnou). Však pokecáme (co ? ...) a třeba se i pobavíš ... Jinak zatím nepracuji, protože zatím nic nesháním a užívám si svobodného života (muž ženě, 15–30 let, rodina)

V Chorvatsku bylo opravdu nad očekávání dobře, až jsem byla sama překvapena. Taková pohodička a lehárko. Do práce se mi opravdu nechce a ještě ten stres, než se to všechno zaběhne a taky angličtina – no hrůza. (žena ženě VŠ 15–30 let, kamarádky)

Teď mě prosím na chvíli omluv, jdu se proběhnout, venku je nádherný počasíčko, ale až se vrátím, budu ještě kousek pokračovat. (žena SŠ ženě VŠ 15–30 let, kamarádky)

4 ZÁVĚR

V návaznosti na dosavadní četná zpracování českých deminutiv v odborné lingvistické literatuře jsme se v tomto příspěvku pokusili zmapovat dílčí jazykový úzus – specifickou oblast soukromé komunikace mladých lidí. S využitím materiálu z korpusových zdrojů jsme ilustrovali živost, produktivnost, variantnost a funkčnost českých deminutiv. Zaměřili jsme se na příznakové lexikální prostředky a podle očekávání jsme zaznamenali deminutiva formálně a funkčně rozmanitá a osobitá; ve většině případů u nich zřetelně vystává do popředí vyjadřování citového, hodnotícího a volního postoje pisatelů. Vzhledem ke snaze pisatelů zaujmout adresáty nejen obsahem, ale i formou vyjádření se vyskytla i deminutiva od základových slov s (primárním) významem deminuci nepředpokládajícím.

Naše analýza tvoření příznakových deminutivních názvů potvrdila systémost českého souboru deminutiv a jeho neuzavřenost. Především pragmatická deminutiva lze tvořit téměř od každého substantiva. Tato možnost se rozšiřuje, jak jsme se pokusili ilustrovat u soukromé korespondence, i vzhledem k rozvolňování a uvolňování společenských, etických a jazykových norem moderní komunikace. Srovnání potenciálu tvoření obdobného lexika v současných slovanských i neslovanských jazycích by ukázalo, zda jde o jevy a tendence obecné či paralelní.

LITERATURA

Václav CVRČEK et al., 2010: *Mluvnice současné češtiny 1. Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum. 93–110.

Marie, ČECHOVÁ, Marie KRČMOVÁ, Eva MINÁŘOVÁ, 2007: *Současná stylistika*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Miloš DOKULIL et al., 1986: *Mluvnice češtiny 1. Fonetika, fonologie, morfonologie, morfemika, tvoření slov*. Praha: Academia. 300–304.

Miloš DOKULIL, 1962: *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

Luboš DOLEŽEL, 1967: Jména zdobnělá (kvantitativní rozbor). *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Red. Miloš Dokulil, František Daneš, Jaroslav Kuchař et al. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 494–530, 556.

Encyklopedický slovník češtiny, 2002: Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Zdeňka HLADKÁ, 2010: Lexikální bohatství korespondenčních textů. *Užívání a prožívání jazyka. K 90. narozeninám Františka Daneše*. Red. Světlá Čmejrková, Jana Hoffmannová, Eva Havlová. Praha: Karolinum. 167–170.

Zdeňka HLADKÁ, 2014: K užívání deminutiv v soukromé korespondenci. *Přednášky a besedy ze XLVII. ročníku LŠSS*. Red. Eva Rusínová. Brno: Masarykova univerzita, 56–64.

Marek NEKULA, 2004: Deminutiva a zdvořilost. *Čeština – univerzália a specifika 5: sborník konference v Brně 13.–15. 11. 2003*. Red. Zdeňka Hladká, Petr Karlík. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 110–119.

Igor NĚMEC, 1972: Slovtvorný význam a expresivita. *Slovo a slovesnost* 33/2, 116–121.

Galina P. NEŠČIMENKOVÁ, 1980: *Očerk deminutivnoj derivacionnoj sistemy v istorii češskogo literaturnogo jazyka: konec XIII – seredina XX vv.* 1. vyd. Praha: Academia.

Zdenka RUSÍNOVÁ, 1996: Deminutivní modifikace z hlediska pragmalinguistického: intenzifikace. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: MU, A 44, 91–95.

Dušan ŠLOSAR, 2003: Deminutiva (jména zdobnělá). *Příruční mluvnice češtiny*. Dotisk 2., opr. vyd. Red. Petr Karlík, Marek Nekula, Zdenka Rusínová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 125–128.

František ŠTÍCHA, 1978: Substantiva deminutivní formy s lexikalizovaným významem. *Naše řeč* 61/3, 113–127.

Zdeňka HLADKÁ et al., 2005: *Čeština v současné soukromé korespondenci. Dopisy, e-mail, SMS*. Brno: Masarykova univerzita.

Zdeňka HLADKÁ, Olga MARTINCOVÁ, 2012: *Slova v soukromých dopisech. Lexikografická sonda*. Brno: Masarykova univerzita.

KSK-dopisy. <<http://ucnk.ff.cuni.cz>>.

SUMMARY

Potential of Diminutive Formation in Contemporary Czech (on Material of Everyday Speech of Youth)

Following the rich Czech linguistic literature written to date on diminutives, this paper dealt with the usage of nominal diminutives in the vocabulary of private correspondence shared by young people from the turn of the 20th and 21st centuries. Using corpora, it illustrated their productivity, variability and functions. The emphasis was on the marked lexical items. As expected, diminutives unique and different in forms and functions have occurred in the correspondence. The majority of the diminutives showed expression of emotionality and evaluation or moral attitudes of the letter

writers. With respect to the fact that the authors often try to attract readers' attention not only by their message, but also by the form of their language expression, they use also some diminutives, which are derived from nouns excluding the notion of diminutiveness. Our analysis has proved the systematic nature of diminutive formation in Czech and the openness of their system. Especially pragmatic diminutives can be formed basically from any Czech noun. The scope of their formation is connected, as we assume, with broadening and freeing social, etic and language norms of modern communication. Comparative study of similar vocabulary in contemporary Slavic and other languages could show if such processes and tendencies are parallel.